

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

**לשילוב בין פרשת החודש למכת בכורות
לפרשת בא (על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)**

מכת שחין אמנם נעשתה "לעיני פרעה" (ט', ח), אולם אף היא לא הביאה למשא ומתן עמו
מכת חושך לא נעשתה לעיני פרעה, אולם בעקבותיה
"ויקרא פרעה אל משה" (י', כד) והתנהל ביניהם משא
ומתן על לקיחת הצאן והבקר בידי בני ישראל היוצאים
לעבוד את ה' במדבר. פרעה לא היה מוכן לכך, והמשא
ומתן הסתיים בפיצוץ'.

2. שמות י' כח-כט:

(כח) ויאמר לו פרעה: לך מעלי, השמר לך, אל תסוף ראות
פני, כי ביום ראתך פני – תמות. (כט) ויאמר משה: פן
דברת, לא אסף עוד ראות פניך.
ברור אפוא שהמשך הדיבור של משה אל פרעה – הודעתו
לו על מכת בכורות (י"א, ד-ח) – נעשה כפי שמפרש רש"י
(רש"י לפסוק ד):

"בעמדו לפני פרעה... שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף
ראות פניו". ורק משסיים הודיע לפרעה על מכת בכורות
נאמר על משה (שמות י"א ח):
וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה בְּחָרִי אֶף.

3. ופירש רש"י:

"כשגמר דבריו יצא מלפניו בחרי אף על שאמר לו: "אל
תסוף ראות פני".

השאלה שהתחבטו בה המפרשים היא: מתי קיבל משה
את הנבואה הכלולה בפסוקים א-ב שבראש פרק י"א:
(א) ויאמר ה' אל משה: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל
מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה פשלחו פלה גרש יגרש
אתכם מזה. (ב) דבר נא באזני העם, וישאלו איש מאת
רעהו ואשה מאת רעותה פלי כסף וכלי זהב.
לפי מקומם של פסוקים אלו, בין דברי משה לפרעה (י',
כט) "לא אסף עוד ראות פניך" לדבריו הבאים לפרעה
(י"א, ד) "כה אמר ה': כחצת הלילה אני יוצא...", צריך
לומר שמשה קיבל את הנבואה בבית פרעה, בעמדו לפניו.
אלא שהבנה זאת מעלה את השאלה הבאה:

בפרשת בא מגיע סיפור עשר המכות שהחל בפרשת וארא
אל שיאו ואל תכליתו – אל תיאור מכת בכורות, הכולל
בתוכו גם את תיאור גירוש בני ישראל ממצרים.

מתי נאמר דבר ה' שבראש פרק י"א?

חלקו הראשון של תיאור מכת בכורות מופיע בהתרעה
לפרעה.

1. שמות י"א, א-ח:

א ויאמר ה' אל-משה, עוד נגע אחד אביא על-פרעה ועל-
מצרים אחרי-כן, ישלח אתכם מזה: פשלחו פלה, גרש
יגרש אתכם מזה. ב דבר-נא, באזני העם; וישאלו איש
מאת רעהו, ואשה מאת רעותה, פלי-כסף, וכלי
זהב. ג ויתן ה' את-חן העם, בעיני מצרים; גם האיש
משה, גדול מאד בארץ מצרים, בעיני עבדי-פרעה, ובעיני
העם. {ס}

ד ויאמר משה, כה אמר ה': כחצת הלילה, אני יוצא בתוך
מצרים. ה ומת כל-בכור, בארץ מצרים--מבכור פרעה
הישוב על-פסאו, עד בכור השפחה אשר אחר הרחמים;
וכל, בכור בהמה. ו והיתה צעקה גדלה, בכל-ארץ
מצרים, אשר פמהו לא נהיתה, וכמהו לא תסף. ז ולכל
בני ישראל, לא יחרץ-קלב לשנו, למאיש, ועד-בהמה--
למעו, תדעו, אשר יפלה ה', בין מצרים ובין
ישראל. ח וירדו כל-עבדיך אלה אלי והשתחו-לי לאמר,
צא אתה וכל-העם אשר-ברגליך, ואחרי-כן, אצא; ויצא
מעם-פרעה, בחר-אף. {ס}

חלק זה תלוי באופן מובהק בתיאור מכת חושך שלפניו.
מכת חושך, השלישית בסדרת בא"ח, באה ללא התראה,
כמו מכת כינים (השלישית בדצ"ך) וכמו מכת שחין
(השלישית בעד"ש). אלא שקיימת התפתחות בין המכות
השלישיות שבשלוש הסדרות הללו:
במכת כינים אין מתואר כל קשר בין משה ואהרן לבין
פרעה: נראה שהמכה נעשתה שלא בפני פרעה, והיא גם לא
הביאה לשום משא ומתן עמו.

כך באים לרמוז פסוקים א-ב: באירועים שונים בעבר נאמרו דברי ה' הללו.

קאסוטו, מקבל עקרונית את פירוש ראב"ע, אך משנה אותו במקצת:

נראה שאין כוונת הכתוב אלא לרמוז למה שהתרחש באותו הרגע בתוך לבו של משה. כששמע משה את אימו הקשה של פרעה, התעורר בו זכרון ההוראות שניתנו לו מזמן על המכה העשירית המכרעת, והרגיש שהגיעה עכשיו שעת ביצועה, ונדמה היה לו כאילו אותם הדברים חזרו ונשנו לו באותו רגע, וכאילו הזכיר לו ה' באותו רגע שהמכה העתידה לבוא בקרוב תהיה האחרונה.

לדעת הרב סמט, הקושי בפירושים אלו גדול מכדי שנוכל לראות בהם את פשוטו של מקרא. מדרש שמות רבה (יח), אף שהרגיש בקושי שיש בנבואה הניתנת למשה בבית פרעה בעמדו לפניו, לא נמנע מלפרש שזו אכן כוונת הכתוב.

9. מדרש שמות רבה (יח, א):

"... אמר לו משה: יפה דברת, לא אוסיף עוד ראות פניך. אמר הקב"ה: מה, עדיין מתבקש לי להודיע לפרעה מכה אחת (-) ואיך אעשה זאת אם משה חייב עצמו שלא לבוא עוד אל פרעה)! מייד קפץ עליו א-לוהים כביכול, נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה... שלא ימצא בדאי (-) אם יצטרך לבוא אל פרעה פעם נוספת לומר לו את דבר ה'. ואתה מוצא שלא דיבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה. מניין, שנאמר (ט', כט) "כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה'", ועכשיו קפץ הקב"ה ודיבר עם משה, שנאמר: "עוד נגע אחד אביא על פרעה" וגו'. כיוון ששמע משה... התחיל צווח בפרהסיא "כה אמר ה' כחצת הלילה..." (-) הכוונה לסוף דבריו של משה בפסוק ח "וירדו כל עבדיך אלה אלי..." שהכוונה לפרעה עצמו). יפה אמרת "אל תסוף ראות פני". אני איני עוד בא אצלך, אלא אתה בא אצלי."

בדרכו של מדרש זה הלכו רש"י (בפירושו לפסוק ד, ד"ה ויאמר משה); רמב"ן (בפירושו לפסוק א, והוא מביא את דברי המדרש בהרחבה); וחזקוני (בפירושו לפסוק א).

הרב סמט עומד על נקודה נוספת והיא היחס בין דבר ה' למשה "עוד נגע אחד אביא..." לדברו של משה לפרעה "כה אמר ה'... ומת כל בכור בארץ מצרים". דבר ה' למשה קצר וסתום, ומניין ידע משה את כל מה שאמר לפרעה בשם ה'?

10. רמב"ן בביאורו לפסוק א עמד על כך:

והנה גם בזה קיצור בסיפורים. כי ה' אמר לו "עוד נגע אחד אביא על פרעה" והודיעו הנגע ההוא, ואמר לו "כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים" וכל עניין הפרשה ההיא (-) פסוקים ד-ח שאותם אמר משה לפרעה). אבל

4. במכת ברד אומר משה לפרעה (שמות ט' כט):

"כִּצְאֹתִי אֶת הָעִיר אֶפְרָשׁ אֶת כְּפִי אֶל ה'..."

5. ובתיאור המעשה בפועל, נאמר שם (שמות ט לג):

"וּיֹצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲהוּ אֶת הָעִיר, וַיִּפְרֹשׂ כַּפְּיוֹ אֶל ה'..."

6. רש"י הביא על כך את דברי המכילתא דרבי ישמעאל

(פתיחתא לפרשת בא):

אבל בתוך העיר לא התפלל, לפי שהייתה מלאה גילולים. אף שדבר זה, שמשה יצא את העיר כדי להתפלל, מפורש רק במכת ברד, מניח המדרש ומניחים הפרשנים שכך נהג משה גם במכות האחרות שבהן נשא תפילה, ונאמרו הסברים שונים בדברי המפרשים מדוע דווקא במכת ברד נתגלה הדבר.

לאור הבנה זאת, האם סביר הדבר, שבמקום שאינו ראוי לתפילה – בתוך ביתו של פרעה – יזכה משה לנבואה? כפי שמנסח זאת רש"י,

7. רש"י ל-י"ב, א:

"ומה תפילה קלה לא התפלל בתוך הכרך, דיבור (-) נבואי) חמור לא כל שכן!"

8. על כך מוסיף קאסוטו:

"בכל הכתובים שלפני זה ושלאחרי זה ההתבודדות היא תנאי מוקדם לכל התגלות א-לוהית. ואי אפשר שעל התגלות שלא כדרכה ידובר במילים הפשוטות והרגילות ויאמר ה' אל משה..."

לדעת הרב אלחנן סמט, זהו הרקע לדברי ראב"ע, כי פסוקים א-ב נאמרו למשה זה מכבר, ופירוש המילים "ויאמר ה' אל משה" הן "וכבר אמר ה' למשה" – בעבר. לדעת ראב"ע (בפירושו הארוך), עולה בפסוקים א-ב זכרון של שלוש נבואות שניתנו למשה בעבר:

א. הנבואה על "עוד נגע אחד" – שפירוטה בא בפסוקים ד-ה, מקורה בדברי ה' למשה במדין (שמות ד', כב-כג):

"ואמרת אל פרעה... הנה אנכי הרג את בנך בכרך"

ב. הנבואה על גירוש בני ישראל ממצרים לאחר אותו נגע אחרון, מקורה בתשובת ה' לטענת משה בסוף פרשת שמות (שמות ו', א):

"עתה תראה אשר אעשה לפרעה, כי ביד חזקה

ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו."

ג. הוראת ה' למשה לצוות את בני ישראל סמוך ליציאתם ממצרים לשאול מן המצרים כלי כסף וכלי זהב, מקורה עוד במעמד הסנה (שמות ג', כא-כב):

"והיה כי תלכון לא תלכו ריקם. ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה..."

ומסביר הרב סמט, שלדעת ראב"ע תפקידם של פסוקים א-ב הוא לשמש תזכורת לנבואות אלו כהסבר לדברי משה בפסוקים ד-ה: "כה אמר ה': כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים, ומת כל בכור..." ובכן, מתי אמר לו ה' זאת? על

ונשאלת השאלה: מדוע בא סיכום המכות כאן, לאחר ההודעה על מכת בכורות ולפני מימושה?

לדעת הרב סמט, הסבר הדבר הוא בכך שבנקודת זמן זאת עדיין עומד פרעה בסירובו לשמוע. אולם כשתגיע מכת בכורות בפועל ישתנו כללי ההתנהגות של פרעה, וה' כבר לא יחזק את לבו. נמצא שרגע אחד לפני שינוי 'כללי המשחק', מסכמת התורה את התהליך הארוך שעברנו עד עתה.

לדעת הרב סמט, פירושם של רשב"ם וראב"ע מתקבל על הדעת לא רק בגלל תוכנו של פסוק ט, אלא גם מפני שאופיו של פסוק י כפסוק סיכום ניכר לעין (ואף רמב"ן מודה בכך), ואם כן מסתבר שאף פסוק ט שלפניו שייך לאותו סיכום שמסכמת התורה את תשע המכות.

14. ומסכם הרב סמט:

נמצא, כי אף שנאמר בפסוק ט "ויאמר ה' אל משה...", מלמד תוכנם של פסוק ושל שכנו, כמו גם מקומם של פסוקים אלו לפני השינוי המכריע העומד לפנינו בסיפור המכות, כי אין כוונת הכתוב לתאר אירוע ממשי שהתחולל בשעה זאת בסיפור, אלא להזכיר לנו אירועים קודמים.

פרשת החודש היא חלק מסיפור מכת בכורות – שיטת רמב"ן

בפתיחת פרק י"ב, שוב אנו נפגשים במהלך סיפורנו בפסוק "ויאמר ה' אל משה..." (י"ב, א). אולם הפעם אין זה דיבור קצר, בן פסוק אחד או שניים, אלא דיבור ארוך ההולך ונמשך עד פסוק כ, שלאחריו באה מסירתו לעם בעוד שבעה פסוקים. וגם מבחינת האופי הספרותי, יש כאן מעבר מסיפורי ליפרשה של מצוות.

בתחילת הקריאה של דיבור זה לא ניכר שיש קשר תוכני בין הסיפור שממנו באנו – סיפור המכות וההכנות לעשירית שבהן – לבין המצוות הנידונות בו. אך בהמשך הפרשה – בפסוקים יב-יג – מתברר למפרע, שכל ההוראות על קרבן הפסח מראש הפרשה ועד לפסוק יא, אינן אלא הכנה למכת בכורות, שאנו עומדים בעיצומו של הסיפור אודותיה – בין ההודעה על בואה לבין התממשותה. וכך נאמר בפסוקים אלו.

15. שמות י"ב יב-יג:

(יב) וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הִזָּה וְהִכִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֶלֶּהִי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים, אֲנִי ה' (יג) וְהִזָּה הַדָּם לָכֶם לָאֵת עַל הַבְּתָרִים אֲשֶׁר אַתֶּם שֹׂם וְרֵאִיתִי אֵת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יְהִי בְּכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהִכְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם.

בפסוקים הבאים ניתנות מצוות שמטרתן להנציח את אירועי "היום הזה" (פסוק יד), היום שבו יצאנו ממצרים בעקבות מכת בכורות.

לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה, כי די במה שסיפר משה לפרעה "כה אמר ה'..." ובאו כעניין הזה פרשיות רבות בתורה.

מתי נאמר דבר ה' שבסוף פרק י"א?

11. לאחר שיצא משה מעם פרעה בחרי אף נאמר שמות

י"א ט-י):

(ט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרֹעָה, לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. (י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֵת כָּל הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה לְפָנָי פְּרֹעָה וַיִּחַזַּק ה' אֵת לֵב פְּרֹעָה, וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ.

פסוק ט נראה כהמשך הסיפור: לאחר העימות של משה עם פרעה אמר לו ה' את הדברים המובאים בפסוק זה. אולם לדעת הרב סמט, דבר זה כמעט אינו ניתן להיאמר: הרי בבוא מכת בכורות, בעוד זמן קצר, כבר ישמע אליכם פרעה וישלח את ישראל מארצו, ואז ייפסקו המופתים בארץ מצרים!

רש"י ורמב"ן ניסו ליישב את הקושי בפסוק זה בדרכים שונות ולדעת הרב סמט דחוקות. הם נדחקו לכך משום שהנחת שניהם הייתה כי אכן ה' אמר למשה את הדברים הללו בצאתו מעם פרעה.

12. הרב סמט סובר שביחס לפסוקים ט-י יש לקבל

דווקא את פירוש ראב"ע (הקצר) כי

"ויאמר ה' אל משה" – "טעמו: וכבר אמר השם בתחילה למשה: לא ישמע אליכם". ומתי אמר זאת? במעמד הסנה (ג', יט-כ)

על פי פירושו זה מקשר ראב"ע את פסוק ט לפסוק י:

"ומשה ואהרן עשו..." – "אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים (- בפסוק ט) לא רץ לבו לשלחם, כי השם חזקו".

כלומר על פי פרושו של ראב"ע תפקידם של שני הפסוקים הללו במקום זה הוא לשמש סיכום של תשע המכות הקודמות: העובדה המפליאה שפרעה לא נכנע עד עתה, למרות כל המופתים שעשו משה ואהרן, נאמרה למשה מתחילת שליחותו, והיא מנומקת בכך שה' חיזק את לבו.

13. גם רשב"ם פירש בדרך דומה פירש את שני

הפסוקים הללו, אלא שהוא אינו מייחס את פסוק ט

לאמירה אחת של ה':

"לא ישמע אליכם פרעה" – כלומר: אחר כל מכה ומכה היה אומר הק' (- הקב"ה) למשה ולאהרן 'לא ישמע אליכם' עד לבסוף.

"ויחזק ה'" – בכל פעם ופעם.

כלומר גם לפירוש הרשב"ם יש כאן סיכום של תשע המכות.

ומסביר הרב סמט, שבפירושו זה, רמב"ן לא רק "חוסך" שימוש בכלל 'אין מוקדם ומאוחר' ביחס לפרשת 'החודש הזה', בכך שהוא מתאר לפנינו רצף כרונולוגי מסודר של האירועים, אלא ניכר שהוא גם רואה בפרשה ההלכתית ובסיפור הסובב אותה מלפניה ומאחריה, יחידה אורגנית אחת.

לפי פרשנותו, מכילה ההודעה לפרעה על מכת בכורות יסוד שיגרום לו מתח והפתעה: "לא הודיעם משה ליל מכתם". נראה שזהו חלק מאותו חרי אף של משה – שהוא מסתיר מפרעה את התאריך שבו תבוא המכה המכרעת. מאידך, מישראל (ומאתנו, הקוראים) אין מסתירים את התאריך הזה. אדרבה, הוא זוכה בהבלטה יתרה. ועל ידיעת התאריך הזה מבוסס תיאור המכה בפועל "ויהי בחצי הלילה". אין זה סתם חצות לילה של אחד מכל הלילות, אלא חצות הלילה המיוחד שנידון בפרשה ההלכתית. בדרך זו, מקרינה 'הפרשה השנייה' אינפורמציה חיונית הן על הסיפור שלפניה והן על זה שאחריה, ונמצא כי לפנינו יחידה ספרותית אורגנית אחת.

אבל לדעת הרב סמט, דברי רמב"ן הללו קשים מהסיבות הבאות: הקורא את דברי משה הנאמרים לפרעה "כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים" ("א, ד) מפרש זאת בפשטות על הלילה הקרוב, בין השאר, בגלל ה"א הידיעה המקדימה את הליבה 'לילה'. לו הייתה הכוונה, כדברי רמב"ן, לאחד מן הלילות הבאים, לא רק שה"א הידיעה מיותרת ומטעה, אלא שהיא צריך להביע את הדבר במילים מפורשות ולומר 'כחצות אחד הלילות הבאים אני יוצא...'.¹⁶

הפרשנות שבי"חצות הלילה' הכוונה ללילה הקרוב, מתחייבת גם מן השיקול הבא: בכל המכות שבהן הייתה התראה עד עתה (דס, צפרדע, ערוב, דבר, ברד וארבה) לא מצאנו פער זמן של יותר מיום אחד בין ההתראה לבין בוא המכה. דבר זה נובע מן האופי הדינמי המהיר של המכות. לא סביר אפוא שדווקא במכה האחרונה, המהווה שיא ביחס לקודמותיה, יעברו שבועיים או יותר בין ההתראה לבין התקיימותה.

לכן טוען הרב סמט, שעל פי פירוש רמב"ן, לא רק הקורא עלול לטעות בהבנת דברי משה 'כחצות הלילה', אלא גם פרעה עלול לטעות בכך, ובראותו שהמכה אינה מגיעה באותו חצות לילה הסמוך להתראה, יראה את משה כבדאי. דבר זה אינו נראה מתאים לכוונת סיפורנו.

ומוסיף ומקשה הרב סמט, שהרמב"ן בפרושו, סותר את מה שכתב הוא עצמו בתחילת פרשתנו, בביאורו למכת ארבה.

ושואל הרב סמט: האם 'פרשת המצוות' הגדולה הזאת היא חוליה נוספת ברצף האירועים המתוארים בסיפור על מכת בכורות, והיא חלק בלתי נפרד מאותו סיפור?

כדי שאפשר יהיה לענות על כך תשובה חיובית, יש צורך להניח כי פרשה זו נמצאת במקום המתאים לה מבחינה כרונולוגית. כלומר, שזמן הדיבור הא-לוהי אל משה וזמן מסירתו לעם היה באותו פסק זמן שבין יציאתו של משה מעם פרעה, לאחר שהודיע לו על בוא מכת בכורות ("א, ח), לבין הופעת המכה עצמה, המתוארת בהמשך פרק "ב, החל מפסוק כט.

כידוע, סיפור עשר המכות אינו מספק לנו נתונים כרונולוגיים שיוכלו לסייע בידנו. אין בכתוב תאריכים מדויקים, ובדרך כלל גם לא תיאור משך הזמן של כל מכה ומכה, או של פער הזמן ביניהן.

פרשת "החדש הזה לכם", לעומת זאת, מספקת לנו שני תאריכים: זמן דיבור ה' למשה הוא בהתחדשות הלבנה של החודש הראשון – כלומר בראש חודש ניסן (פסוק ב), וזמן מכת בכורות יהיה בליל אכילת קרבן הפסח – ומכיוון שזמן שחיטת הקרבן הוא "ארבעה עשר יום לחדש הזה... בין הערבים" (פסוק ו), נמצא שזמן מכת בכורות הוא בחצי הלילה של ליל ט"ו בניסן.

לכן, כדי להניח שפרשת "החדש הזה לכם" היא חוליה סיפורית המשתלבת ברצף הסיפורי המקיף אותה, היא עלינו לקבוע את זמנה של ההודעה על מכת בכורות באחד הימים שלפני ראש חודש ניסן, ולהניח שבין ההודעה הזאת לבין התממשותה עברו לפחות שבועיים.

רמב"ן התאמץ מאוד לפרש את כל המקרא כסדר, ונמנע ככל האפשר מלהשתמש בפירושו בכלל 'אין מוקדם ומאוחר בתורה', תוך שהוא מתווכח עם פרשנים אחרים, בייחוד עם ראב"ע שהרבה להשתמש בכלל הזה. גם במקומו הלך רמב"ן בדרך זו, ובכך המשיך את פולמוסו הקבוע עם ראב"ע.

16. וכך כותב רמב"ן בביאורו לפסוק ד בפרק י':

"ויאמר משה: כה אמר ה' כחצות הלילה... – לא פירש עתה איזה לילה תהיה המכה הזאת, כי הדיבור הזה והאמירה אל פרעה קודם ראש חודש ניסן היה, וכשיאמר 'כחצות הלילה' – לא ייודע איזה לילה הוא. והנה לא הודיעם משה ליל מכתם, אבל אמר בחרי אף 'לא אוסיף אני ראות פניך, אבל אתה תקראני, ועבדיך ישתחוו לי כחצות הלילה לצאת מארצך'.

ובפרשה השנייה (- פרשת החודש) פירש לישראל ("ב, יב) "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה" וגו' (- כלומר בליל ט"ו). ובפרשה השלישית (- בתיאור מכת בכורות החל בפסוק כט) אמר "ויהי בחצי הלילה" – הנזכר (- בפרשה השנייה 'בלילה הזה'), שעשו בו הפסח.

הפסח, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, שלא רצה להפסיק בין סדר התראת כל המכות, וגם רצה לפרש על הסדר כל המצוות התלויות בחודש ניסן.

כלומר, שני טעמים נתן חזקוני למקומה של פרשת החודש: הטעם הראשון בא להסביר מדוע לא הקדים פרשה זו למקומה הראוי ברצף הכרונולוגי, לפני ההתראה על מכת בכורות (ובעצם לפני מכת חושך): "שלא רצה להפסיק בין סדר התראת כל המכות" – כלומר לא רצה להפריע לרצף הסיפור על המכות, שהתראת מכת בכורות שייכת אליו (טעם זה יוסבר בסעיף ז להלן).

הטעם השני בא להסביר מדוע לא ניתן לאחר את פרשת החודש ממקומה הנוכחי: "וגם רצה לפרש על הסדר כל המצוות התלויות בחודש ניסן" – ומצוות אלו הרי מהוות הכנה לקרבן פסח ולמכת בכורות, ולא ניתן לכתוב אותן לאחריה!

20. החזקוני חוזר על כך גם בפירושו לפסוק כט, והפעם הוא נוטל את דברי רשב"ע וחוזר עליהם בשינוי קל:

"ויהי בחצי הלילה" – ראוייה הייתה פרשה זו להיות סמוכה לפרשת "ולא שלח את בני ישראל מארצו" (י"א, ו) להיות כל המכות על הסדר. ומה שנכנסה פרשת החודש באמצע, להודיעך איך נמלטו בכורי ישראל כשבא המשחית על מצרים.

21. הרב סמט מנסח את דבריהם של הפרשנים הללו באופן הבא:

הסיפור על מכת בכורות הוא 'סיפור מפוצל'. בין שני חלקיו שהופרדו זה מזה, נכנסה פרשה הלכתית שאיננה חלק מן הסיפור, אלא היא פרשה עצמאית, שאינה תלויה בסיפור המקיף אותה, כשם שהסיפור המקיף אותה אינו תלוי בה.

בניגוד לדברי הפרשנים הללו, הרב סמט טוען, שלא רק פרשת 'החודש הזה' חוצצת בין שני חלקי הסיפור, אלא גם שני פסוקי הסיכום של תשע המכות – י, טי – אינם חלק מן הסיפור, וגם הם חוצצים בין חלקיו. לפיכך, חלקו הראשון של הסיפור הוא בפרק י"א פסוקים א-ח, ואילו חלקו השני בפרק י"ב פסוקים כט-לו.

22. שמות י"ב כט-לו:

כט וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה, וְה' הִכָּה כָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבְּכוֹר פְּרֹעָה הַיֹּשֵׁב עַל-כִּסֵּאוֹ, עַד בְּכוֹר הַשֹּׂבֵי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר; וְכָל, בְּכוֹר בְּהֵמָה. ל וַיִּקַּם פְּרֹעָה לַיְלָה, הוּא וְכָל-עַבְדָּיו וְכָל-מִצְרַיִם, וַתְּהִי צַעֲקָה גְדֹלָה, בְּמִצְרַיִם: כִּי-אִין בֵּית, אֲשֶׁר אִין-שָׁם מֵת. לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה, וַיֹּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי--גַּם-אַתֶּם, גַּם-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת-ה', כְּדַבְּרֶכֶם. לב גַּם-צִאֲנֶכֶם גַּם-בְּקִרְכֶם קָחוּ כֹאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם, וְלָכוּ; וּבִרְכַתֶּם, גַּם-אֶתִּי. לג וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל-הָעַם, לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן-הָאָרֶץ: כִּי אָמְרוּ, כִּלְנוּ מֵתִים. לד וַיִּשָּׂא הָעַם אֶת-בְּצֻקוֹ, טָרֶם יִחְמָץ;

17. רמב"ן (י', ד):

היה הברד בחודש אדר בשנה ההיא, לא מוקדם לכן, כי 'השעורה אביב' (- ט', לא, ואביב הוא בחודש ניסן – י"ג, ד, אם כן לא ייתכן להקדים את זמן מכת ברד זמן רב לפני חודש ניסן) והחיטה אפילה (ט', לב – החיטה מבשילה שבועות אחדים אחר השעורה)...

ואחרי כן, בחודש ימים בניסן, צמחה החיטה והכוסמת, והיא הפליטה הנשארת להם מן הברד... בא הארבה... והשחית הכל... ובחודש הזה עצמו נגאלו.

נמצא, על פי דברים אלו, כי מכות ארבה וחושך היו בחודש ניסן (והדבר מתחייב, לדברי רמב"ן, מאזכור השעורה והחיטה בקשר למכת ברד וארבה). אולם במקומנו פירש רמב"ן שמכת חושך (שבסופה ניתנה ההתראה על מכת בכורות) הייתה לפני ראש חודש ניסן, ואם כן מכת ארבה הייתה בחודש אדר מוקדם יותר, אולם אז עדיין אין החיטה בשלה.

לכן, לדעת הרב סמט, זמן ההודעה על מכת בכורות היה ביום שלפני בוא המכה, וממילא פרשת 'החודש הזה לכם', שנאמרה בתחילת חודש ניסן, נקבעה במקום זה על דרך מוקדם שהוא מאוחר, ואם כן היא איננה חלק מסיפור מכת בכורות, אלא היא פרשה הלכתית העומדת בפני עצמה, שהוכנסה אל תוך סיפור מכת בכורות.

פרשת החודש חוצצת בין שני חלקי הסיפור – ראב"ע וחזקוני

ואכן, שני פרשנים ראשונים, ראב"ע וחזקוני, פירשו בדרך הזאת. ראב"ע אומר זאת בהערה פרשנית שאינה צמודה לדבור המתחיל, בסוף ביאורו לפרק י"א ולפני פתיחת פרשת החודש.

18. ראב"ע:

והיה ראוי להיות פרשת "ויהי בחצי הלילה" (י"ב, כט) אחר זה (- אחר פסוק י שבפרק י"א), להיות המכות על הסדר. רק נכנסה פרשת 'החודש הזה' באמצע, להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצריים.

לדעת הרב סמט, טעמו של ראב"ע לכניסת פרשת החודש באמצע הסיפור אינו מספיק: הקורא בסיפור אינו מתקשה בשאלה 'איך ימלטו בכורי ישראל בבוא המשחית', שכן לא עולה על דעתו כלל שמכת בכורות עלולה לפגוע בישראל. הרי גם במכות קודמות נאמר שהי הפלה בין ישראל לבין מצרים, ודבר זה נאמר גם בהודעה על מכת בכורות (י"א, ז), והקורא אינו מוטרד בשאלה כיצד תיעשה הפליה זאת.

19. חזקוני אומר את דבריו בפירושו לפסוק הראשון בפרק י"ב:

"ויואמר ה' אל משה ואל אהרן" – פרשה זו נאמרה קודם אותה של מעלה של מכת בכורים, שהרי פרשה זו נאמרה קודם עשור, מראש חודש, ואת של מכת בכורים – בערב

מִשְׁאַרְתֶּם צָרַת בְּשִׁמְלֹתֵם, עַל-שְׂכָמֶם. לֹה וּבְנֵי-יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ, כְּדִבַּר מֹשֶׁה; וַיִּשְׁאַלוּ, מִמִּצְרַיִם, כְּלֵי-כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב, וַיִּשְׁמְלוּ. לֹה וְהִנֵּתוּ אֶת-חֹן הָעַם, בְּעֵינֵי מִצְרַיִם-- וַיִּשְׁאַלוּ; וַיִּנְצְלוּ, אֶת-מִצְרַיִם.

הגדרת המצב הספרותי בדרך זו, מחייבת עתה שני שלבים בלימוד הפרשה: ראשית, יש להתבונן בסיפור מכת בכורות על שני חלקיו כסיפור אחד, לעמוד על מבנהו ועל אופיו הסגנוני, ולהסיק את המסקנות המתחייבות ביחס לסיפור זה מניתוחו במנותק מהפרשה ההלכתית המשולבת בו.

שנית, יש לדון בשאלה (שבה כבר דנו ראב"ע וחזקוני) מדוע פיצלה התורה את הסיפור על ידי כך שהכניסה בין חלקיו פרשה הלכתית ארוכה?

שני השלבים הללו יידונו בשני הסעיפים הבאים.

הסיפור המפוצל על מכת בכורות כסיפור אחד

סיפור מכת בכורות, שהוא גם סיפור שילוחם של ישראל ממצרים, משתרע על פני 16 פסוקים והוא נחלק לשתי מחציות בנות 8 פסוקים כל אחת, במקום שבו מפצלת התורה בין שני חלקיו. המחצית השנייה של הסיפור נפתחת באירוע הדרמטי, המהווה תפנית במהלך הסיפור השלם – במכת בכורות עצמה. היחס בין שתי המחציות הוא בין תכנית (- מחצית א) לבין מימושה (במחצית ב).

המילים המנחות בסיפור, אלו הן:

א. שם ה' מופיע במהלך הסיפור 7 פעמים, 4 במחצית הראשונה ו-3 בשנייה.

ב. השם 'מצרים' מופיע בסיפור 14 פעמים, 7 הופעות בכל מחצית.

ג. המילה 'בכור' מופיעה בסיפור 8 פעמים, 4 בכל מחצית.

ההקבלה העיקרית בין שתי המחציות היא בין נאומו של משה לפני פרעה בפסוקים ד-ח שבפרק י"א, שבו הוא מודיע על מכת בכורות ועל תוצאותיה, לבין תיאור המכה עצמה ותוצאותיה בפסוקים כט-לד שבפרק י"ב. הקבלה זו היא גם עניינית וגם לשונית. הנה כמה דוגמאות.

23. ההקבלה בין שתי המחציות:

י"א, ד	...	פְּחָצַת	י"ב, ב	וַיְהִי	בְּחָצֵי
ה	הַלְלִיָּהּ	אֲנִי	כ	הַלְלִיָּהּ	
	יוֹצֵא	בְּתוֹךְ	ט	וְהִ' הִכָּה כָּל בְּכוֹר	
	מִצְרַיִם.			בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם	
	וּמֵת כָּל בְּכוֹר			מִבְּכוֹר	פְּרֵעָה
ו	בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם			הַיֹּשֵׁב עַל פְּסָאוֹ	
ח	מִבְּכוֹר	פְּרֵעָה		עַד בְּכוֹר	הַשָּׂבִי
	הַיֹּשֵׁב	עַל	ל	אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר	
	פְּסָאוֹ		לא	וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה.	

עַד בְּכוֹר
הַשֹּׁפְחָה אֲשֶׁר
אַחַר הַרְחִיטִים
וְכָל בְּכוֹר
בְּהֵמָה.
וְהִיתָה צְעָקָה
גְּדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ
מִצְרַיִם...
צֵא אֶתָּה וְכָל
הָעָם אֲשֶׁר
בְּרַגְלֶיךָ...
יְהִי צְעָקָה
גְּדֹלָה בְּמִצְרַיִם...
... קוֹמוּ צֵאוּ
מִתּוֹךְ עַמִּי גַם
אֲתֶם גַּם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל...
בְּהֵמָה.
וְהִיתָה צְעָקָה
גְּדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ
מִצְרַיִם...
צֵא אֶתָּה וְכָל
הָעָם אֲשֶׁר
בְּרַגְלֶיךָ...
יְהִי צְעָקָה
גְּדֹלָה בְּמִצְרַיִם...
... קוֹמוּ צֵאוּ
מִתּוֹךְ עַמִּי גַם
אֲתֶם גַּם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל...

עם זאת, בכל אחת מן המחציות ישנם דברים שאין להם מקבילה במחצית האחרת. לדוגמה: להפליה בין מצרים לבין ישראל הנזכרת בדברי משה במחצית הראשונה (פסוק ז) אין כל אזכור בתיאור המכה במחצית השנייה. מאידך, לינאום פרעה בפנייתו למשה ולאחרון לילה במחצית השנייה (פסוקים לא-לב), נאום שבו הוא חוזר בו מכל תביעותיו הקודמות, אין מקבילה במחצית הראשונה.

הקבלה נוספת בין שתי המחציות היא במה שנוגע לשאילת הכלים:

י"א, א	דָּבַר נָא בְּאָזְנֵי י"ב, ב	וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ
	הָעָם	ל כְּדִבַּר מֹשֶׁה
ב	וַיִּשְׁאַלוּ אִישׁ ה	וַיִּשְׁאַלוּ מִמִּצְרַיִם
	מֵאֵת רָעָהוּ...	כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי
	כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי	זָהָב וּשְׁמֹלֹת.
ג	זָהָב.	לו וְהִ' נִתַּן אֶת חֹן
	וַיִּתֵּן ה' אֶת חֹן	הָעָם בְּעֵינֵי
	הָעָם בְּעֵינֵי	מִצְרַיִם... מִצְרַיִם...

אף כאן ההקבלה אינה שלמה ומדויקת: לדוגמה, גדולתו של משה בעיני מצרים, הנזכרת במחצית הראשונה (סוף פסוק ג), אינה נזכרת בשנייה, ואילו ניצולה של מצרים, הנזכר במחצית השנייה, אינו נזכר בראשונה (סוף פסוק לו).

סדר הפסקאות המקבילות בין שתי המחציות מתהפך: במחצית הראשונה קודמת הפסקה העוסקת בשילת הכלים להודעה המפורטת על מכת בכורות ואילו במחצית השנייה קודם התיאור של מכת בכורות לתיאור של שאילת הכלים. ההקבלה היא אפוא כיאסטית, והדבר מצריך הסבר, שכן להקבלה בין תכנית לבין מימושה מתאימה דווקא הקבלה ישרה.

ב. ההפסקה לפני הופעת המכה העשירית מוצדקת, משום שמכת בכורות איננה 'עוד מכה' בזרם הבלתי פוסק של המכות שהיה עד עתה (ושלא ניתן היה בשום אופן לעצור במהלכו), אלא היא שונה במהותה מקודמותיה: דפוסי ההתנהגות של הדמויות השונות במהלך הסיפור עד עתה נשברים בה, והיא משיגה את התכלית שלא הושגה עד עתה. ממילא הופך הסיפור אודותיה לסיפור על ראשית היציאה ממצרים.

כמו כן, מפני אופייה השונה הזה של מכת בכורות, בא הסיכום הקצר של תשע המכות בפסוקים ט-י שבסוף פרק י"א, וחוצץ בין חלקו הראשון של הסיפור על מכת בכורות ששייך עדיין לזרם המכות הקודם (הן משום שהשינוי המיוחל עדיין לא אירע במציאות והן משום שחלק זה מהווה המשך רצוף של הסיפור על מכת חושך) לבין חלקו השני.

וממשיך הרב סמט ומסביר, שמאותו טעם שיש מקום לסיכום זה, המפסיק את רצף הסיפור לפני הופעת מכת בכורות, יש מקום גם לכניסתה של פרשת החודש בשלב הזה. אלא שהסיכום בפסוקים ט-י פונה לאחור, ורומז לקורא שמה שהיה עד עכשיו – הסתיים, ואילו פרשת החודש פונה קדימה ומכינה את הקורא להתרחשות הבאה בהמשך הסיפור, מהיבט חדש שלא נידון בסיפור עצמו (ראה להלן).

כמובן שלא ניתן כמובן לדחות את פרשת החודש לאחר תיאור מכת בכורות, משום שתוכנה הוא פירוט ההכנות שעל בני ישראל לעשותן **לקראת** הופעתה של מכת בכורות (וזהו הטעם השני שכתב חזקוני).

לדעת הרב סמט, הסיבה המהותית יותר להכנסת פרשת החודש אל תוך הסיפור היא: שהשילוב של שני הסוגים הספרותיים הללו, של סיפור שבתוכו ממוקמת פרשה הלכתית גדולה, מעניק הסתכלות מורכבת ועשירה על האירוע של יציאת מצרים. אירוע זה נתפס עתה על ידי הקורא כמתרחש בשני מישורים וכנובע משתי סיבות שונות:

בסיפור על מכת בכורות מתואר כיצד מגיע העימות בין משה לבין פרעה אל שיאו ואל תכליתו. התיאור הזה מהווה המשך של תיאור כל העימותים בתשע המכות הקודמות. זהו עימות בין מנהיגים של שני עמים. ברם העם המדוכא שעל גורלו מתנהל משא ומתן אינו שותף בשום צורה בסיפור גאולתו. הוא אך מושא סביל לאותו משא ומתן. כך הדבר בתשע המכות הראשונות וכך אף במכת בכורות.

מן ההיבט הזה, יציאת מצרים התרחשה בגלל שפרעה והעם המצרי הוכנעו באמצעות המכה שהביא עליהם 'על פי הודעתו של משה, ואילו לישראל אין כל חלק בכך.

לדעת הרב סמט, הסבר הדבר הוא בכך, שאת ההוראה לבני ישראל לשאול כלים צריך משה לתת לפני בואה של מכת בכורות. אולם התיאור בפועל של שאילת הכלים, צריך לבוא **לאחר** תיאור מכת בכורות ותחילת היציאה ממצרים (לאחר פסוקים לג-לד), וזאת משום **שתפקידו של תיאור שאילת הכלים הוא לתאר את מצבם של היוצאים, כיוצאים ברכוש גדול**, ולא כעבדים חסרי כול הבורחים מפני אדוניהם.

דבר זה תואם את סדר הדברים שהובטחו לאברהם אבינו בברית בין הבתרים.

24. **בראשית ט"ו, יד:**

וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּן אֶנְכִי (-תיאור מכת בכורות בפסוקים כט-לב)

וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ (- תיאור תחילת היציאה בפסוקים לג-לד) בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל. (- תיאור שאילת הכלים בפסוקים לה-לו)

מדוע נקבעה פרשת החודש במקום זה?

נותר לנו להסביר מדוע פיצלה התורה את סיפור מכת בכורות, והכניסה בין שני חלקיו את הפרשה הראשונה של מצוות שבהן נצטוו ישראל. במעשה זה נפגע הרצף הסיפורי של סיפור מכת בכורות, אך גם נפגע הרצף הכרונולוגי של האירועים: מן היום שלפני מכת בכורות (שבפרשת החודש יתברר תאריכו – י"ד בניסן) אנו חוזרים בפרשת החודש אחורה, אל ראש חודש ניסן.

הרב סמט נותן לשאלה זאת תשובה ברמה ה'טכנית' וברמה הרעיונית. ברמה ה'טכנית' (על פי דברי החזקוני שראינו לעיל), אף שמבחינה כרונולוגית קדמה פרשת 'החודש' להודעה על מכת בכורות, וממילא גם למכת חושך, לא ניתן היה לכתבה במקומה המתאים מבחינה כרונולוגית (אי שם בפרק י', לפני תיאור מכת ארבה או לאחריו), מכיוון שסיפור המכות הוא סיפור אחד, שאופיו הוא דינמי ומהיר: הקורא עובר ממכה למכה ללא כל 'מרווח לנשימה', ובכך הוא חווה את התהליך שעבר על מצרים בדרך נאמנה. הכנסת פרשה הלכתית ארוכה באמצע שרשרת המכות, הייתה פוגעת קשות באופיו זה של הסיפור.

יתרה מכך, טוען הרב סמט, לו היה הקורא בסיפור המכות מתוודע בשלב מוקדם להודעת ה' לישראל: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור..." (י"ב, יב), הוא היה מפתח ציפיה להופעת מכת בכורות מייד בהמשך, והיה מופתע ומאוכזב מבואה של מכה אחרת (- ארבה או חושך).

שני החסרונות הללו אינם קיימים עם קביעתה של פרשת החודש במקומה הנוכחי:

א. הציפיה של הקורא להופעתה של מכת בכורות אכן נענית, ומייד לאחר תום פרשת 'החודש הזה לכם' הוא עובר לפסוק "ויהי בחצי הלילה, וה' הכה כל בכור..."

העימות בין פרעה לבין ה' ושלוחיו – משה ואהרן – הוא עימות פוליטי ביסודו.

והנה באה פרשת החודש ושופכת אור חדש על האירועים האלו עצמם: מכת בכורות ויציאת מצרים שלאחריה הם תוצאה של מערכת היחסים הסמויה והפנימית בין ה' ובין עמו. מעשיהם של ישראל בתחום הדתי הם שהביאו לקיום האירוע ההיסטורי! ימים רבים לפני הגיע זמנה של מכת בכורות נצטוו בני ישראל להתכונן לקראתה – כבר בראש חודש ניסן, ובג'ת ש'את בעשור בו.

מן ההיבט הזה גאולתם של ישראל היא תולדת כניסתם לברית עם גואלם בהקרבת קרבן פסח שהוא קרבן ברית, ובנכונותם לקיים את מצוותיו. בהקשר החדש הזה של האירועים, משה אינו מנהיג פוליטי המצוי בעימות מול מנהיג פוליטי אחר, אלא הוא מורס ורבים של ישראל, שליח ה' הנותן לישראל עמו תורה ומצוות לראשונה.

אף מכת בכורות מקבלת משמעות חדשה בהקשר הזה: חשיבותה אינה בתוצאותיה הפוליטיות – בהכנעת העם המצרי ומלכו, אלא במשמעותה הדתית ביחס לישראל: הפסיחה על בתי ישראל משמעה כאן הבדלתם של בני ישראל מבין האומות ובחירתם על ידי גואלם להיות לו לעם. לעם המצרי אין כאן כל תפקיד, אלא לשמש כרקע אחורי לאותה בחירה בישראל.

כל ההוויה הפוליטית נשכחת בפרשת 'החדש הזה לכם': שמו של פרעה אינו נזכר כלל, וההתרחשות כולה היא בספירה אינטימי שבין ישראל לא-לוהיו.

נמצא שליציאת מצרים ניתנת במכלול הסיפורי-הלכתי המשולב הזה 'סיבתיות כפולה' (במובן שונה מן הרגיל): אמנם שתי הסיבות קשורות במישרין בהשגחת ה', ובכל זאת, הסיבה האחת היא ארצית-פוליטית, ואילו האחרת היא דתית ונסתרת.